

ФОРМУВАННЯ ІНКЛЮЗИВНИХ ПРОСТОРІВ В АРХІТЕКТУРІ

FORMATION OF INCLUSIVE SPACES IN ARCHITECTURE

Піщев О.В., к.т.н., ORCID: 0009-0007-7533-3378, Піщев Д.О., PhD, ORCID: 0000-0003-2602-5102, Чорна Л.В., к.т.н., доцент, ORCID: 0000-0001-6741-9971, (Одеська державна академія будівництва та архітектури, м. Одеса)

O. Pishchev, PhD, D. Pishchev, PhD, L. Chorna, PhD, Associate Professor, Odesa State Academy of Civil Engineering and Architecture, str., Odesa)

Проведено аналіз сучасного стану та проблеми формування інклюзивних просторів в світовій та вітчизняній архітектурі. Проаналізовано міжнародні та українські нормативні документи, які регулюють інклюзивність та безбар'єрність для всіх груп населення. Визначено поняття «інклюзія», «інвалід», «інвалідність», «маломобільні групи населення», «безбар'єрний простір». Визначено основні елементи організації якісного інклюзивного середовища у всіх сферах життя.

The article analyses the current state and problems of forming inclusive spaces in the world and national architecture. The International and Ukrainian regulatory documents that regulate the inclusiveness and barrier-free accessibility for all the population groups are analysed. The concepts of “inclusion”, “disabled person”, “disability”, “people with limited mobility”, “barrier-free space” are defined. The main organising elements of a quality inclusive environment in all the social spheres are identified.

An urgent task is to provide the availability of residential and public buildings for all the citizens, regardless of their physical capabilities. Inclusive spaces of modern architectural development are not only about creating the appropriate infrastructure, but also about transforming the existing one.

The purpose of this research is to identify the main elements of the organisation of a high-quality inclusive environment in all social spheres. The necessary analysis of the current trends in the architectural development of inclusive spaces in large cities, as well as the peculiarities of accessibility for people with disabilities and people with limited mobility, has been carried out. Main research methods are comparative and historical analysis; visual and analytical method; monitoring method; analysis of statistical data and

qualitative indicators; collection, analysis, presentation, and interpretation of the information on theoretical and practical issues of organising an inclusive environment, which is reflected in the works of foreign and Ukrainian researchers.

The findings of the study showed that the developments aimed at solving the problems of creating inclusive spaces are relevant and timely. An important aspect of a barrier-free environment is the development of inclusive spaces in modern cities. The different types of barrier-free environment, including physical barrier-free, digital, educational and economic, social and civic, as well as the information barrier-free, are very important for the development of inclusive spaces in the world and national architecture. Persons with disabilities and people with limited mobility have extremely limited opportunities to realise their rights.

Ключові слова: інвалідність, інклюзивність, безбар'єрність, маломобільність
Disability, inclusiveness, barrier-free, low mobility

Вступ. Найвища соціальна цінність в Україні, відповідно до Конституції України, є людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека. Наявні бар'єри у різних сферах життя, доступність до житлових та громадських будівель, працевлаштування чи культурного життя не дають можливості багатьом громадянам України реалізувати свої права, отримати доступ до публічних послуг та повноцінної участі в культурному, політичному та суспільному житті. Добробут кожної людини залежить від безбар'єрного середовища. Існують наявні проблеми доступу до фізичної, цифрової інфраструктури, ускладнений доступ до громадського транспорту та об'єктів фізичного оточення. Для осіб з вадами зору актуальна проблема відсутності адаптації інформації сайтів та додатків. Саме створення «безбар'єрного середовища» для всіх людей – це суспільне благо и воно тісно пов'язане з соціальним та економічним розвитком країни в цілому. Розвиток інтегрованого суспільства – це рівність доступу, полегшення участі, незалежність людей з інвалідністю у всіх аспектах життя, створення сприятливих умов концепції будівель, продукції, систем комунікації та електронного обладнання, навколишнього середовища. Тому дослідження, направлені на вирішення проблем формування інклюзивних просторів, є актуальними та своєчасними.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Багато закордонних науковців займалися питаннями інклюзивної адаптації людей в сучасному суспільстві. С. Бушери, Д. Беркук, Т. Бузір приділили значну увагу дослідженню і застосуванню інклюзивного дизайну та мультисенсорних

взаємодій у громадських містах [1]. Гранді Лоранесса Вунго та Аріель Натасія розробили форму інклюзивного вуличного простору [2]. Технологічно інтегровані інклюзивні навчальні простори розглянуті в роботі Ніту Гош та ін. [3]. А. Махарані та А. Гаксіоала розробили ідею інклюзивного міста, розширення простору для соціального та міського житла [4]. В своїх роботах К. Бондаренко, С.Кривуц [5, 6] розглядали поняття «універсальний дизайн», Л. Байда [7] дослідив доступність транспорту та об'єктів транспортної інфраструктури для осіб з інвалідністю. Питання становлення та розвитку інклюзивного туризму та універсального дизайну у містах в своїх працях приділяли такі науковці як Yen Gel [8], Т.Семигіна [9], І. Труніна [10].

Постановка проблеми. У світі налічується близько 15% людей з інвалідністю, від загального населення землі, що складає близько 1 мільярд 202 мільйона людей. Важливою рисою розвиненого суспільства є інклюзивна культура, вона впливає на багато сфер життя суспільства. Термін «інклюзія» відображає процес взаємодії людей з обмеженими можливостями з людьми без інвалідності в доступному для цієї взаємодії середовищі.

Актуальним завданням є забезпечення доступності житлових та громадських будівель для всіх громадян, незалежно від їх фізичних можливостей. Інклюзивні простори сучасного архітектурного розвитку полягають не лише у створення відповідної інфраструктури, а і у трансформації нині існуючого.

Мета та завдання роботи полягає у визначенні основних елементів організації якісного інклюзивного середовища у всіх сферах життя.

Матеріали та методика дослідження. Основні методи дослідження: порівняльно-історичний аналіз; візуально-аналітичний метод; метод мониторінгу; аналіз статистичних даних і якісних показників; збір, аналіз, представлення та інтерпретація відомостей щодо теоретичних і практичних питань організації інклюзивного середовища, яке відображено у роботах зарубіжних та українських дослідників.

Основна частина. Інвалідність це міра втрати здоров'я у зв'язку із вродженими вадами, захворюванням, травмою або її наслідками. При взаємодії із зовнішнім середовищем інвалідність може призводити до обмеження життєдіяльності особи, внаслідок чого, держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав, нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист [11]. Станом на кінець 2023 року в Україні налічується 3 мільйони людей з інвалідністю; за останні півтора року їх кількість збільшилася приблизно на 300 тисяч.

Інклюзія (з англійської) це включення, залучення, тобто процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі. Насамперед потребу збільшення участі відчувають особи, які мають фізичні чи ментальні порушення. Це передбачає розробку і застосування таких конкретних рішень, які дозволять рівноправно брати участь в академічному і суспільному житті кожній людині.

Інклюзивне планування складається з декількох етапів – усвідомлення і прийняття факту, що всі люди різні та мають багато різних ознак: вік, стать, майновий стан, расу, мовні ознаки, тощо; виявлення чинників та бар'єрів, що заважають різним людям включатись у життя громад та породжують дискримінацію.

Визначення включає в себе не тільки доступ кожного члена суспільства до вирішальних аспектів життя суспільства, таких як освіта і робота, але також і полегшення такого доступу за допомогою перетворень парадигм суспільства, зокрема, систем охорони здоров'я, виховання та соціального захисту. Такі зміни - це важкий процес (хоча значних успіхів уже досягнуто в багатьох частинах Європи), тому що він передбачає зміну давно сформованих (і часто помилкових) уявлень і систем. Інакше кажучи, щоб впровадити інклюзію в повному розумінні цього слова, необхідно вийти зі звичної та усталеної зони комфорту і почати активно діяти. Процес формування та реалізації державної політики для усунення бар'єрів ускладнюється недостатнім рівнем забезпечення статистичними даними. Неможливо точно визначити кількість осіб, які щодня стикаються з тими чи іншими бар'єрами.

Створення доступного «безбар'єрного» середовища для всіх людей тісно пов'язане з соціальним та економічним розвитком країни в цілому та вирішує проблему доступності.

Основні документи щодо створення безбар'єрного простору в Україні – Конвенція про права осіб з інвалідністю, ратифікована Законом України №1764-VI від 16.12.2009 р. [12]. Європейська соціальна хартія, ратифікована Законом України №137-V від 14.09.2006 р. Приєднання України до міжнародного «Партнерства Біарріц». Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року [13]. На основі цих документів та досліджень в Україні створено довідник безбар'єрності де чітко обумовлені створення умов для подолання цих бар'єрів [14].

В національній Стратегії чітко класифіковані види безбар'єрного простору – фізична безбар'єрність, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня та економічна [13, 15]. Усі об'єкти фізичного оточення повинні бути доступні для всіх соціальних груп незалежно від віку, стану здоров'я, інвалідності, майнового стану, статі, місця проживання та інших ознак – все це включає в себе поняття *фізична безбар'єрність*. Для створення фізичної безбар'єрності та доступності потребуються висококваліфіковані фахівці у сфері містобудування, архітектури і транспорту. Нормативна та

нормативно-правова база повинна відповідати сучасним вимогам, бути ефективною та гармонізованою у сфері доступності об'єктів фізичного оточення та транспорту. На систематичній основі повинен відбуватись моніторинг і контроль у сфері доступності об'єктів фізичного оточення та транспорту.

Інклюзивність будівель і споруд – це комплекс архітектурно-планувальних, інженерно-технічних, ергономічних, конструкційних і організаційних заходів для забезпечення доступності будівель і споруд, у яких кожна особа, незалежно від віку, статі, інвалідності, функціональних порушень, рівня комунікативних можливостей або обставин, може відчувати себе безпечно і комфортно без сторонньої допомоги і в міру своїх можливостей. Для зручного та безпечного перебування людей потрібно вирішити проблеми соціальної адаптації населення на основі створення та трансформації об'єктів громадського призначення з урахуванням інклюзивного простору. Перетворення об'єктів, впровадження принципів інклюзивності стосується як будівництво нових, так і ревіталізація вже існуючих.

Найбільші проблеми, з якими стикаються інваліди та маломобільні групи населення – для людей у візках – це подолання бордюрів і перепад висот; занадто високе розташування об'єктів; маневрування у вузькому просторі; проїзд крізь дверні отвори; долання сходів; для осіб, що користуються ціпками або милицями – знімається проблема долання висоти, але існує певна проблема входу на ескалатор (необхідна швидкість маневру); для незрячих – орієнтування в просторі; розпізнавання небезпечних ситуацій; перехід до необхідної функціональної зони приміщення; пошук входу в те чи інше приміщення; для осіб з вадами слуху – неможливість користуватися голосовими оголошеннями.

Проведено дослідження безбар'єрного, доступного та комфортного середовища соціальних об'єктів та інфраструктури історичного центру м. Одеса та інших великих міст Туреччини та Великобританії, та виявлено, що менш десяти відсотків відповідають умовам безбар'єрності та інклюзивного простору саме в м. Одеса. В Одесі також є позитивні приклади рішення інклюзивного архітектурного простору, але міський простір міста потребує трансформації ще у багатьох місцях. Проведений аналіз показав, що переважна більшість фізичного оточення у м. Одесі не є адаптованою для переміщення/користування ними маломобільних груп населення та осіб з інвалідністю. Переважна частина громадського транспорту (автобуси, тролейбуси, трамваї), міжміські, міжнародні авто- то залізничного сполучення є застарілими та недоступними. Все це унеможливує перевезення осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення (відсутні пандуси або ухил не відповідає діючим нормативам).

Необхідні кроки для досягнення фізичної безбар'єрності – на

державному та місцевому рівнях дотримуватись загальноприйнятих практик створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення; рішення місцевих органів влади у сфері громадського транспорту привести у відповідність із законодавством підзаконні нормативно-правові акти та відповідні рішення; приведення до відповідності із міжнародними стандартами закони, підзаконні акти, норми і стандарти у сфері забезпечення фізичної доступності; розробка та впровадження дієвого механізму моніторингу і контролю у сфері доступності за дотриманням норм і стандартів; збільшення питомої ваги одиниць громадського транспорту від загальної кількості одиниць, що відповідають вимогам доступності; збільшення частки фахівців технічного нагляду і контролю в сфері архітектури і будівництва, які пройшли сертифікацію щодо знання норма законодавства та нормативних актів з доступності та принципів універсального дизайну.

Слід створити умови *інформаційної безбар'єрності* громадян, забезпечивши доступ всіх людей, незалежно від їх функціональних порушень чи комунікативних можливостей, до інформації в різних форматах та з використанням технологій, таких як: шрифт Брайля, аудіодискрипція (тифлокоментування), субтитрування, формат, придатний для зчитування програмами екранного доступу тощо. Впровадити повну інформаційну доступність для всіх громадян від суб'єктів владних повноважень; у ході судового та виборчого процесу; інформації, яку транслюють телерадіоорганізації та яка необхідна для участі у культурному житті, проведенні дозвілля і відпочинку, заняття спортом; в ході отримання публічних послуг. Надати доступ до швидкісного інтернету, публічних послуг та публічної цифрової інформації, створити *цифрову безбар'єрність* для усіх суспільних груп.

Забезпечити рівні можливості участі всіх людей, їх об'єднань та окремих суспільних груп у житті громад та держави, надати рівний доступ до культурного та суспільно-політичного життя, створити сприятливе середовище для фізичного розвитку та самореалізації – це завдання держави щодо *суспільної та громадської безбар'єрності*. Передумовою для участі у всіх формах суспільного життя та громадської активності є інклюзивне середовище. Вдосконалити механізм розподілу пільг та соціальних гарантій, трансформувати підходи до оцінки втрати функціональності та розвитку реабілітаційних послуг дасть змогу досягти суспільну та громадянську безбар'єрність.

Забезпечити *освітню безбар'єрність*, створивши рівні можливості та вільний доступу до освіти, освіти впродовж життя, підвищення кваліфікації, опанування додаткових компетентностей, а також здобуття іншої професії. Створити інклюзивне освітнє середовище, задоволити особливі освітні потреби всіх учасників освітнього процесу та надати можливість дорослим,

молоді та дітей використовувати всі види та форми освіти. Для створення освітньої безбар'єрності необхідно збільшити кількість охоплених осіб похилого віку освітніми програмами університетів третього віку; збільшити частку дитячих садочків, які мають доступне середовище освітнього процесу і приймають дітей з інвалідністю і особливими освітніми потребами; всі інклюзивно-ресурсні центри повинні відповідати нормативним вимогам та мати достатньо фахівців для надання освітніх послуг.

Економічна безбар'єрність – незалежно від віку, статі, сімейного стану чи здоров'я всім громадянам потрібно забезпечити умови та можливості для працевлаштування, отримання фінансових та інших ресурсів для заняття підприємництвом чи самозайнятістю. Міністерство інфраструктури України разом з громадськими організаціями визначили основний перелік об'єктів, які підлягають моніторингу доступності та безбар'єрності – будівлі для розміщення евакуйованих осіб (гуртожитки, модульні містечка); споруди цивільного захисту; заклади охорони здоров'я; заклади освіти; центри надання адміністративних та соціальних послуг; автовокзали, аеропорти, залізничні вокзали; фінансові установи – банки, поштові відділення, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інвестиційні фонди; спортивні комплекси, стадіони, спортивні майданчики.

Завдання проєктів безбар'єрності сьогодні – збільшити частку безбар'єрних перехресть, та збільшити комфорт використання спільного життєвого простору без надмірного впровадження елементів доступності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз показав, що дослідження, направлені на вирішення проблем формування інклюзивних просторів, є актуальними та своєчасними. Важливий аспект безбар'єрного середовища – це розвиток інклюзивних просторів в сучасних містах.

Різні види безбар'єрного середовища включаючи фізичну безбар'єрність, цифрову, освітню та економічну, суспільну та громадянську, а також інформаційну безбар'єрність мають дуже велике значення для розвитку інклюзивного простору в світовій та вітчизняній архітектурі. Особи з інвалідністю та маломобільні групи населення мають досить обмежені можливості щодо реалізації своїх прав.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробці анкети опитування щодо доступності, прозорості, відкритості діяльності держави по відношенню до осіб з різними видами інвалідності в Україні та маломобільних груп населення, опрацювання результатів та надання рекомендацій щодо впровадження передового зарубіжного досвіду інклюзивних просторів в архітектурі у майбутньому.

[1] S Boucherit *et al* “A Review of Inclusive Design and Multisensory Interactions Studies and Applications in Public Spaces“, 2022, Earth Environ. Sci. 1113 012017 DOI 10.1088/1755-1315/1113/1/012017

[2] Grandy Loranessa Wungo and Ariel Nathasya “Street for Disabled: Form of Criticism on Inclusive Street Space in the Johar Market“, 2022, Earth Environ. Sci. 1082 012013 DOI 10.1088/1755-1315/1082/1/012013

[3] Nitu Ghosh et al “Technology Integrated Inclusive Learning Spaces for Industry 4.0 Adaptive Learners- Lur Model for Sustainable Competency Development“, 2022 *ECS Trans.* 107 13823 DOI 10.1149/10701.13823ecst

[4] A Maharani and A Gaxioala, “Inclusive city: Vallcarca – Space extension idea for social and urban housing“, 2018. Earth Environ. Sci. 126 012181 DOI 10.1088/1755-1315/126/1/012181

[5] Бондаренко К., Кривуц С. Універсальний дизайн офісного середовища: протиріччя та перспективи// Матеріали міжнародної наукової конференції «With proceedings of the international Scientific and practical conference «Specialized and multidisciplinary scientific researches», 2020, vol. 6. Amsterdam, The Netherland: European Scientific Platform. – P.123-124.

[6] S. Kryvuts, Inkliuzyvnyi dyzain yak perspektyvnyi napriamok formuvannya robochoho mistia ofisnykh prymishchen, 2021. InterConf, (69), URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14042>

[7] Іу. Baida, “Dostupnist transportu ta obektiv transportnoi infrastruktury dlia osib z invalidnistiu”. / Zvit za rezultatamy doslidzhennia. // Uporiadnyky: L.Iu. Baida, O.M. Zhurbenko. K., 2016, 118 s. URL: <http://naiu.org.ua/wp-content/uploads/2016/12/zvit-transport.pdf>

[8] Yen Gel. Mista dlia liudei, Kyiv: Osnovy, 2018. 304 s., Broschiet ISBN 978-966-500-823-1

[9] Семигіна Т.В. Універсальний дизайн у містах України: обов’язки та можливості громади // Регіональна політика: історія, політико-правові-засади, архітектура, урбаністика [Зб. наук. праць]. У 3-х ч. Київ-Тернопіль, 2017. Ч. 2. С. 34-38. URL: <https://surl.gd/ekxrob> 05.03.2025.

[10] Труніна І. М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. № 15(2019). С. 191-195. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27).

[11] ДБН В.2.2-40:2018 "Інклюзивність будівель і споруд. Основні положення" із Зміною №1. Київ. Мінрегіон. 2018, 64 с.

[12] Конвенція про права осіб з інвалідністю. Прийнята резолюцією 61/106 генеральної асамблеї ООН від 13.12.2006 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text 05.03.2025.

[13] Національна стратегія зі створення безбар’єрного простору в Україні на період до 2030 року № 366-2021 затверджена 14.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-%D1%80#Text> 05.03.2025.

[14] Довідник безбар’єрності. URL: <https://bf.in.ua/> 05.03.2025.

[15] Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/> 05.03.2025.